

Г. С. Яроцька
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
докторка філологічних наук,
професорка кафедри прикладної
лінгвістики,
м. Одеса
g.yarotskaya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА МОВНІ КОНФЛІКТИ: ГЛОБАЛЬНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ТРЕНДИ

У статті здійснено спробу типологізації лінгвістичних конфліктів в Україні. Надано характеристику глобальних конфліктогенних трендів, що обговорюються в соціальних мережах та у медіапросторі: дописи в соціальних мережах стають матеріалом досліджень для лінгвістів та конфліктологів. Висвітлено ознаки найбільш поширених конфліктогенних ситуацій в українському середовищі. Визначено особливості сучасних лінгвістичних конфліктів, які зазвичай спричинені нововведеннями на законодавчому рівні щодо мовної політики в країні. Лінгвістичні конфлікти є гібридними, бо містять багато складників та зумовлені різними причинами, але тісно пов'язаними між собою. Лінгвістичними конфліктами ми вважаємо конфлікти, об'єктом яких стає саме мовна політика, зокрема реформування мови, правове врегулювання лінгвістичної проблематики, на відміну від мовних (мова як засіб ескалації конфлікту) та комунікативних (розуміння та інтерпретації) конфліктів. Типологія таких конфліктів може виглядати умовно як така, що містить перелік найбільш нагальних лінгвістичних питань, що обговорюються в соціальних мережах та масмедіадискурсі. Серед таких конфліктів можна виокремити орфографічні, орфоепічні, стилістичні, етикетні, аксіологічні та ідеологічні, між якими дуже часто важко зробити чітку межу, адже гібридність їх виявляється також у додаванні до головного предмету конфліктного обговорення інших питань. На відміну від мовних конфліктів, де саме певні мовні засоби та стратегії є причиною ескалації конфлікту та проявів агресії, в лінгвістичних конфліктах ми маємо справу з суперечкою, об'єктом якої постають лінгвістичні проблеми, як-от: фемінітиви, правопис, вибір мови спілкування, вимова тощо. Нейтралізувати такі конфлікти може допомогти, як продумана мовна політика, так і узгоджені дії щодо примирення всіх сторін, пошуку консенсусу, бо саме такі методи є спільними для всіх різновидів конфліктів.

Ключові слова: мовний конфлікт, лінгвістичний конфлікт, мовна політика, глобальні тренди, локальна мовна специфіка

Постановка й обґрунтування проблеми. Лібералізація суспільного життя, проголошення свободи слова, поширення інтернет-комунікації стали одними із чинників активізації мовних конфліктів. Мовні конфлікти виникали ще за давніх часів, проте сьогодні вони стали гібридними та глобальними. З'явилися поняття «мова ворожнечі» (hate speech), «мова ненависті», «grammar Nazi», «мовний омбудсмен», «мовний патруль» тощо, відтак особливо гостро постає проблема необхідності обмеження правовими методами мовної агресії, наклепів, образ тощо. Гібридність сучасних мовних та лінгвістичних конфліктів полягає в тому, що політичні конфлікти часто починаються під мовними гаслами (Ірландія, Бельгія, Канада, США, Україна), внаслідок загострення вони здатні перейти в насильницьку фазу (Бангладеш, колишня Югославія, Придністров'я). На мовному тлі виникає й конфлікт

ідентичностей (мова як символ належності до «своїх» або «чужих»). Локальні мовні конфлікти відбивають глобальні тренди, проте мають певну специфіку, зумовлену соціально-політичним та економічним життям мовної спільноти.

Конфлікти сьогодні розпочинаються зазвичай у соціальних мережах, а потім переходять у медіапростір, поширюються в ЗМІ: дописи в соціальних мережах стають матеріалом досліджень для лінгвістів та конфліктологів. Отже, нові можливості для вивчення мовних і лінгвістичних конфліктів з'являються відтепер у науковців, бо більшість з них має писемну форму. У зв'язку з цим, серед питань, якими займається сучасна лінгвоконфліктологія, **актуальним** є саме вивчення особливостей конструювання конфліктів, тобто провокативних конфліктогенних стратегій, формуванні образу ворога, зміні ціннісних інтерпретацій соціально значущих подій тощо.

Якщо раніше конфліктологія розглядалась як розділ психології або соціології, то сьогодні ми маємо право говорити про появу окремої галузі знань – лінгвістичної конфліктології, або лінгвоконфліктології, яка вивчає мовні та лінгвістичні конфлікти. Отже, лінгвоконфліктологія – розділ соціолінгвістики, який вивчає типи мовних та лінгвістичних конфліктів, засоби їх попередження і нейтралізації, а також конструктивні методи вирішення цих конфліктів.

Лінгвістика активно починає розглядати фундаментальні поняття конфліктології, такі як конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктоносій або конфліктанти, конфліктоген. Основні засади і концепція нового напрямку лише формуються. Зарубіжне мовознавство, на відміну від українського, останнім часом поповнюється монографіями, статтями з цієї проблеми. Актуальність звернення до проблематики, типології мовних та лінгвістичних конфліктів зумовлена відсутністю таких досліджень з позицій лінгвістичної конфліктології в українському мовознавстві [6, с. 168].

Безсумнівно, що застосування спеціальних лінгвістичних знань необхідно при вирішенні справ, пов'язаних із проявами мовної ненависті й ворожнечі, мовної агресії, словесного хуліганства, лихослів'я, мовного шахрайства, зловживання свободою слова, посягань на добре ім'я, честь, гідність, репутацію, охоронювані законом відомості й таємниці. Усе вище перераховане стосується саме мовних конфліктів, де головною ознакою є певні мовні засоби, використання яких спричиняє та/або створює конфліктну ситуацію.

У межах лінгвоконфліктології виділяють поняття мовного конфлікту. Він має місце тоді, коли одна зі сторін на шкоду іншій свідомо й активно здійснює мовні дії, які можуть виражатися в формі докору, зауваження, заперечення, звинувачення, погрози, образи тощо. Підхід до визначення мовної дії в лінгвістичній конфліктології дуже важливий. Мовні дії суб'єкта визначають мовну поведінку адресата: він, усвідомлюючи, що зазначені мовні дії спрямовані проти його інтересів, робить відповідні мовні дії проти свого співрозмовника, висловлюючи ставлення до предмета розбіжностей або співрозмовника [6, с.168].

Досьогодні дослідження конфліктів лінгвістами зосереджувалося на аналізі мовних засобів, що маркують мову ворожнечі (hate speech), прояви вербальної агресії, як-от: використанні лайливої лексики, інвектив та образливих мовленнєвих інтенцій, які містять конфліктогенні стратегії комунікантів [1; 4; 5; 6; 7].

Викладення основного матеріалу. Незважаючи на гібридність мовних конфліктів, наразі виникла потреба розрізнити такі дослідження від вивчення лінгвістичної проблематики як об'єкту конфлікту. Так, наприклад, реформа українського правопису спричинила багато суперечок, які виникли в соціальних мережах та поширювалися в ЗМІ. Закон про декомунізацію, що передбачає, зокрема зміну географічної ономастики країни задля звільнення від впливу комуністичної ідеології та формування націоналістичних цінностей, також викликав багато суперечок у суспільстві. Отже, у міру розвитку інформаційного суспільства, поширення інформаційних війн у світі масштаби окремих конфліктів неухильно зростають, дослідження суто лінгвістичної тематики конфлікту стає

вкрай необхідним.

Причин і ситуацій для виникнення мовних конфліктів існує безліч. Проте до найяскравіших варто уналежнити хоча б такі: соціальні, економічні, політичні, ідеологічні. Будь-яка багатонаціональна країна автоматично потрапляє до категорії «ризиків» виникнення та розвитку лінгвістичних конфліктів. Серед лінгвістичних конфліктів, що спричинені мовною політикою влади, найбільш поширеними є комунікативні конфлікти, які виникають, як на підставі самого факту існування різних мов, так і наслідком недоліків у мовному законодавстві. Можна вважати першим прикладом таких конфліктів біблійну історію Вавилонської вежі. У сучасній Європі мовне різноманіття переосмислене як благо: гасло на будівлі Європарламенту: *Європа: багато мов – один голос*. Проте лінгвістичними конфліктами ми вважаємо конфлікти, об'єктом яких стає саме мовна політика, зокрема реформування мови, правове врегулювання лінгвістичної проблематики, на відміну від мовних (мова як засіб ескалації конфлікту) та комунікативних (конфлікт розуміння та інтерпретації) конфліктів.

Метою нашого дослідження є спроба створити типологію мовних і лінгвістичних конфліктів в Україні та звернути увагу на глобальні ознаки й локальну специфіку цих конфліктів.

Існують різні підходи до виділення типів конфліктів. Щодо мовних і лінгвістичних конфліктів, то їх можна розподілити на конфлікти всередині держави та конфлікти міждержавного рівня. У мовному конфлікті можна говорити про існування кількох площин, наприклад, міжетномовної (найвпливовіша; через взаємодію комунікативних культур і особистостей), міжмовної (через взаємодію соціальних стратегій), внутрішньомовної.

Саме мова та мовлення відбивають усі елементи суспільної взаємодії [6; 8; 9]. Це пов'язано з природою мови, комунікативними та соціально-семіотичними функціями, а також структурою. Проте, як вже було сказано вище, локальні конфлікти відбивають глобальні тренди конфліктогенності навіть у мовній сфері. Матеріалом дослідження стали результати вибіркового аналізу соціальних мереж, дописів, коментарів та матеріалів інтернет-видань.

Стосовно українського виміру глобальних лінгвістичних конфліктів ми пропонуємо таку типологію, яка охоплює найбільш актуальні проблеми, обговорення яких викликає суперечки в суспільстві:

1. Орфографічні конфлікти, які проходять під гаслом *Пиши правильно!* Звичайно, що цей український тренд реалізує американську модель, відому під назвою «граммар наці» (grammar Nazi) – сленгове, назва людей, які в спілкуванні (особливо в інтернет-спілкуванні) постійно чіпляються до правильності мови співрозмовника [3; 12]. Треба зауважити, що виходячи з вибіркового аналізу українських соціальних мереж, такі конфлікти за поширеністю посідають одне з останніх місць у переліку лінгвістичних конфліктів.

2. Орфоепічні конфлікти. Одна сторона конфлікту вимагає від співрозмовника дотримуватися правил правильної вимови слів: *вимовляй правильно!* Перш за все це стосується помилок у наголосі та акценту комунікантів. Звичайно, що такі суперечки виникають більше в усному спілкуванні, тому майже не представлені в інтернет-просторі, проте в телеефірах українських каналів мають місце.

3. Лінгвостилістичні конфлікти проходять під гаслом *Говори правильно!* та стосуються людей, які використовують сленг, жаргон, просторіччя тощо. Мовлення таких людей осміюється, стає об'єктом насмішок, образ, пародіювання. Звичайно, що перш за все це стосується українців, які розмовляють суржиком. Незважаючи на те, що суржик досі є дуже поширеним в інтернет-комунікації, помітно й те, що суржик поволі українізується і занглішується, і це свідчить про зміну фокусу загалом у суспільстві. Замість «здрасте» використовують кличну форму іменника, або «Хеллоу».

4. Лінгвоетикетні конфлікти спричинені вимогами дотримуватися правил

мовленнєвого етикету: формул звертання, привітання, подяки тощо. Гасло – *Поважай співрозмовника! Дотримуйся правил мовленнєвого етикету!* Ілюстрацією актуальності таких конфліктів є створення спеціальних правил інтернет-комунікації – нетикету, що мають як універсальні правила, так і деякі локальні, орієнтовані на культурну специфіку саме українськомовної інтернет-спільноти.

5. Лінгвоаксіологічні конфлікти пов'язані з американським трендом політкоректності мови й мовлення. Гасло – *Не ображай!* Звичайно, що головною вимогою є повага до представників інших етносів, культур, меншин, гендерна рівність тощо. У зв'язку з цим впроваджують корекцію мови, як-от: уведення у вокабуляр фемінітивів, заборона на певні слова та вирази, які вважаються образливими. Вочевидь, цей американський тренд на мовну політкоректність, що поширився на всі європейські країни, наявний і в Україні. Проте, можливо, що причиною пропагування політкоректності є небажання політиків, громадських діячів і комерційних організацій втратити частину свого електорату або клієнтури внаслідок вживання некоректних виразів. Існує чимало багатого опонентів такого тренду, як серед американців, так і серед представників європейського суспільства. Так, у книжці Станіслава Комарека «Європа на роздоріжжі» зазначено, що свобода слова поступово перетворюється на свободу робити політично коректні заяви або заяви, що відповідають «генеральній лінії партії та уряду». «Мова політкоректності відображає не той світ, яким він є, а той, яким він «має бути», й Інакше ніж орвеллівською, цю мову вже не назвеш...» [11]. Безсумнівно, тренд на політкоректність є одним із проявів глобального тренду на толерантність та інклюзивність.

6. Лінгвоідеологічні конфлікти, що пов'язані з мовною політикою уряду країни. Гасло – *Говори українською!* Звернення до громадян України вивчати, поважати українську мову та розмовляти нею. Поява мовного омбудсмену (уповноваженого із захисту державної мови), мовного патруля, інституту штрафів за порушення мовних прав по-різному сприймається інтернет-спільнотою і через те стає причиною конфліктів.

Висновки. Отже, лінгвістичні конфлікти є гібридними, бо містять багато складників та зумовлені різними причинами, але тісно пов'язаними між собою. На відміну від мовних конфліктів, де саме мовні засоби є причиною ескалації конфлікту та проявів агресії, у лінгвістичних конфліктах ми маємо справу із суперечкою, об'єктом якої постають лінгвістичні проблеми, як-от: фемінітиви, правопис, вибір мови спілкування, вимова тощо. Нейтралізувати такі конфлікти може допомогти, як продумана мовна політика, так і узгоджені дії щодо примирення всіх сторін, пошуки консенсусу, бо саме такі методи є спільними для всіх різновидів конфліктів.

Перспективи подальших досліджень полягають, на нашу думку, в тому, щоб за допомогою експериментальних методик визначити соціолінгвістичні ознаки різновидів конфліктів та надати рекомендації щодо вирішення або профілактики таких явищ.

Література

1. Альбота, С. (2020). Лінгвістична конфліктна ситуація: термін, інтерпретація та аналіз. *Проблеми української термінології : зб. наук. праць XVI міжнар. наук. конф. (м. Львів, 1-3 жовтня 2020 р.)*. Львів. С. 142-146.
2. Білоконенко, Л. А. (2010). Проблематика конфліктології в сучасному мовознавстві. *Філологічні студії*. Вип. 4. Відновлено з: <http://surl.li/argxn>
3. Граммар наці: 18 ресурсів для збагачення української мови. (2018). Відновлено з: <http://surl.li/argxq>
4. Ковальова, Т. В. (2010). Мовні конфлікти як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 1. С. 302–309.
5. Кондрашкина, Е. А. (2016). Языковые конфликты и их последствия в современном мире. *Альманах современной науки и образования. Грамота*. № 2. Тамбов. С. 65–68.

6. Лукаш, Г. (2019). Проекція конфлікту у документну мову з позицій лінгвістичної конфліктології. Відновлено з: <http://surl.li/argya>
7. Панасенко, Г. С. (2018). Динаміка мовних конфліктів у ХХІ столітті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. Вип. 8. Відновлено з: <http://surl.li/argxt>
8. Пантелеєва, І. А. (2007). Глобалістическая картина мира : универсальный язык – миф или реальность? *Интелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл.* Вип. 5. Донецьк : ДонНУЕТ. С. 118–125.
9. Портал мовної політики. Відновлено з: <http://surl.li/athjm>
10. Саплін Ю. (2002). Мовні конфлікти і гармонізація суспільства. Матеріали наук. конферен. 28-29 травня 2001 р. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 222 с.
11. Свобода слова і політкоректність. (2021). Відновлено з: <http://surl.li/athji>
12. Хто такі граммар – наці (Grammar-Nazi). Відновлено з: <http://surl.li/argxw>

References

1. Albota, S. (2020). Linguistic conflict situation: term, interpretation and analysis [Linhvistychna konfliktna sytuatsiia: termin, interpretatsiia ta analiz. Problemy ukrainskoi terminolohii : zb. nauk. prats XVI mizhnar. nauk. konf. (m. Lviv, 1-3 zhovtnia 2020 r.)]. Lviv. [In Ukrainian].
2. Bilokonenko, L. (2010). Problems of conflictology in modern linguistics [Problematyka konfliktolohii v suchasnomu movoznavstvi]. *Filolohichni studii*. Vyp. 4. Retrieved from: <http://surl.li/argxn> [In Ukrainian].
3. Grammar nazi: 18 resources for enriching the Ukrainian language [Hrammar natsi: 18 resursiv dlia zbahachennia ukrainskoi movy]. Retrieved from: <http://surl.li/argxq> [In Ukrainian].
4. Kovalova, T. V. (2010). Language conflicts as an object of state regulation [Movni konflikty yak ob'iekt derzhavnoho rehuliuвання]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Issue 1. [In Ukrainian].
5. Kondrashkina, E. (2016). Language conflicts and their consequences in the modern world. [Yazykovyye konflikty i ikh posledstviya v sovremennom mire]. *Al'manakh sovremennoy nauki i obrazovaniya*. № 2. Gramota. Tambov. [In Russian].
6. Lukash, G. Projection of conflict into documentary language from the standpoint of linguistic conflictology [Proektsiia konfliktu u dokumentnu movu z pozytsii linhvistychnoi konfliktolohii]. Retrieved from: <http://surl.li/argya> [In Ukrainian].
7. Panasenko, H. S. (2018). Dynamics of language conflicts in the XXI century [Dynamika movnykh konfliktiv u XXI stolitti]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*. Issue 8. Retrieved from: <http://surl.li/argxt> [In Ukrainian].
8. Panteleyeva, I. (2007). Globalistic view of the world: universal language - myth or reality? [Globalisticheskaya картина мира : universal'nyy yazyk – mif ili real'nost'?). *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsiia : temat. zb. nauk. pr. iz sots.-filos. probl.* Issue 5. Donetsk: DonNUET. [In Russian]
9. Saplin, Yu. (2001). Language conflicts and harmonization of society [Movni konflikty i harmonizatsiia suspilstva]. *Materialy nauk. konferen. 28-29 travnia 2001 r. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet»*. [In Ukrainian].
10. Freedom of speech and political correctness. [Svoboda slova i politkorektnist]. (2021). Retrieved from <http://surl.li/athji> [In Ukrainian].
11. Who is Grammar-Nazi [Khto taki hrammar – natsi]. Retrieved from: <http://surl.li/argxw> [In Ukrainian].
12. Language policy portal. [Portal movnoi polityky]. Retrieved from: <http://surl.li/athjm> [In Ukrainian].

LINGUISTIC AND LANGUAGE CONFLICTS: GLOBAL AND LOCAL TRENDS

The article attempts to typologize linguistic conflicts in Ukraine. Liberalization of public life, the proclamation of freedom of speech, and the spread of Internet communication have become factors which intensify language conflicts. Language conflicts have existed since ancient times, but today they have become hybrid and global. The concepts of "hate speech", "grammar nazi", "language ombudsman", "language patrol", etc. have appeared, so the problem of needing to limit legal methods of language aggression, slander, insults, etc. is especially acute.

The characteristics of global conflict-generating trends are discussed in the article. Languages and linguistics problems are discussed in social networks, and then moved to the media space: posts on social networks become research material for linguists and conflictologists. Signs of the most common conflict situations in the Ukrainian environment are highlighted as well in this paper. The peculiarities of modern linguistic conflicts, which are usually caused by innovations at the legislative level regarding language policy in Ukraine, are identified.

Linguistic conflicts are hybrid, because they contain many components and are caused by factors that are different yet closely related. These new, specific linguistic conflicts are conflicts whose object is language policy, in particular language reform, legal settlement of linguistic issues, as opposed to language conflicts (language as a means of escalating conflict) and communicative conflicts (conflict of understanding and interpretation). The typology of such conflicts may seem conditional, as it contains a list of the most common linguistic issues discussed in social networks and mass media discourse.

In discussing problematic issues of language policy, the Internet community illustrates diametrically opposed views, such as: support, approval of government innovations, sharply critical assessment of certain statements by government officials, negative attitude towards measures initiated by the government, and so on. Among such linguistic conflicts we can distinguish spelling, orthoepic, stylistic, etiquette, axiological and ideological, between which it is often difficult to draw a clear line, because their hybridity is also manifested in the addition of other issues to the subject of conflict discussion.

In contrast to language conflicts, where certain language tools and language strategies are the cause of escalating conflict and aggression, in linguistic conflicts we are dealing with a dispute that raises linguistic issues, such as the introduction of femininities, spelling reform, restrictions choice of language of communication, orthoepic norms, etc. For example, linguistic-axiological conflicts are related to the requirements of political correctness, which has spread to all European countries from the United States. It is possible that the reason for promoting political correctness is the unwillingness of politicians, public figures, and commercial organizations to lose part of their electorate or clientele due to the use of incorrect expressions. There are many opponents of this trend, both among Americans and among European society. Both well-thought-out language policy and concerted action to reconcile all parties and seek consensus can help neutralize such conflicts, because such methods are common to all types of conflicts.

Keywords: language conflict, linguistic conflict, language policy, global trends, local language specifics